

Euskal ekonomia 50eko hamarkadan

BALEREN BAKAIKOA

EHUko Ekonomia Aplikatua I Saileko irakaslea

Nazioarteko erakundeen sorrera

Bigarren Mundu Gerratea amaitu ostean, Europako herrialdeen arteko lankidetza bultzatu beharra zegoela gardenki ikusten zuten garai hartako agintari gehienek. Ezin zitekeen onartu bi Mundu Gerrateen arteko urteetan ezagutu zen egoera. Izan ere, garai hartan estatuen politika ekonomikoa erabat dibergentea izatera heldu zen, eta horrek, ekonomiari lagundu ordez, krisialdi sakonagoan sartu zuen. Beraz, honelako egoera ezin zitekeen errepika eta neurri pragmatikoak hartzen hasteko unea zela onetsi zuten.

Honela, 1948an Lankidetza Ekonomikorako Europako Erakundea (LEEE/OECE) sortu zen Europako estatuen arteko lankidetza areagotzeko. Gainera, urte horietan bertan onetsi zen Marshall Plana eta horrek ere eskatzen zuen politika ekonomikoak hurbil zitezen.

Lankidetza horren xede nagusia, azken finean, europarren bizimodu maila hobetzea zen, Europako herrialdeen arteko merkataritza harremanak liberalizatuta; baina ez zen inola ere keynesiar eredu esku-hartzailea saihesteko asmorik azaldu, politika ekonomikoa eredu keynesiarrean oinarritzen baitzen.

Handik urte batzuetara, 1951n, Parisko Tratatua sinatu ostean, Ikatzaren eta Altzairuaren Europako Erkidegoa (IAEE) sortu zuten Frantziak, Alemaniak, Italiak eta Beneluxek (Belgika, Herbehereak eta Luxenburgo). Erkidego horrek ahalbidetu zuen estatu kide horien gainetik zenbait eskuduntza edukitzea, baina beti ere ikatz eta altzairuaren sektoreetara mugatuta.

Egoera hau baloratzekoan kontuan izan behar dugu erkidego horren sortzaileek erakunde horren arauak ipini zituztela. Gerora, kide berri batek erkidego horretan sartzeko eskaria egiten zuenean, arau horiek esaten zutena onartu beharrean zegoen; eta horrelako egoera batek, gehienetan, abantaila ematen die sortzaileei. Bien bitartean, Espainiako ikazkintza edo Hego Euskal Herriko burdingintza eta altzarugintza beste abiadura baten zihoazen eta horrek ere desabantaila areagotuko zuen.

Antzeko zerbaite gertatuko zen Europako Ekonomia Erki-dego (EEE) eta Euratomekin. Izan ere, bi erkidego horiek 1957an sortu zituzten IAEEren fundatzaileek; erkidego horiek ere, besteak bezala, bere aginte organoak, aurrekontua eta zenbait eskuduntza izango zituzten, estatu kideek emanikoak. Beraz, estatu kideen gainetik politikak aplikatzeko lehen aukerak gauzatzen hasi ziren.

Erkidego bi horietatik kanpo geratu zen Espainiako estatua eta ondorioz Hego Euskal Herria, eta gorago aipatu diren desabantailak ekonomiako sektore guztietara hedatuko ziren. Jakina da IAEE sortu eta 35 urtera sartu zela Espainiako estatua kide gisa, eta EEE eta Euratomera 29 urte beranduago, nahiz eta kidetza lortu aurretik nekazaritza, arrantza eta industria moldatzen hasi, baina atzerapenarekin.

Espainiako estatua: 1939-1959

Espainiako gerra zibila amaitu ondoren, ekonomia garatzeko eredu gisa autarkia onartu zen. Batzuen ustetan hala-beharrez, eta beste batzuek diote frankismoaren atzean zeu-

den ideologiek eredu autarkikoa ezartzea eskatzen zutela. Estatu bateko ekonomia batek besteekiko independentea izan nahi bazuen, barne nahikotasuna bermatu behar zuen; nolabait esateko, inportazioen ordezkapena areagotu behar zen eta ondasunak, kanpotik ekarri ordez, estatu barruan ekoitzi behar ziren.

Alde batetik eredu autarkikoa zela eta bestetik Alemania eta Italiarekin zituen zorrak kitatu behar zituela eta, *errazionamendu* sistema ezarri zuen gobernu frankistak. Horrela ahalbidetzen zen ekoizpen gehiena estatu barruan gauzatzeari, baina hala ere dibisen premia handia zegoen, makineria eta teknologia inportatu behar baitziren ekoizpen mailari eutsi nahi bazitzaion. Estatu barruan ez zegoen gaitasunik ekipo ondasun beharrezkoenak ekoizteko, eta horregatik halako premia dibisak eskuratzeko.

Bestalde, espainiar gobernuak lehentasuna ematen dio industriari nekazaritzaren kaltetan. Garapen estrategia aldaketa horrek dibisen premia areagotu egiten du, jadanik ekoizpen sistema zaharkitua baitzegoen eta atzerritik makineria berria inportatu behar baitzen.

Kanpo harremanak oso urriak izan zituen Espainiako estatuak 1953 arte, baina urte horretan Vatikanoarekin Konkordatua sinatu zuen eta horrek nolabaiteko legitimazioa eman zion Espainiari herrialde katolikoen aurrean. Urte berean ere Ameriketako Estatu Batuekin akordioa lortu zuen Espainiako gobernuak base militarrek irekitzeko eta ordaintan US dolarrak lehen ez bezala sartzen hasi ziren.

Dibisak ugaritu zirenean, kanpo erosketak areagotu ziren eta lagundu zuten garapen ekonomikoari bulkada bat emateko. Baina garapen ekonomiko azkarrak, normalki, ez dira orekatuak izaten eta berehala azaldu ziren arazoak: inflazioa, aurrekontu defizita, lehengaien eskasia, etab. Horrek guztiak langileen alokairuetan eragin negatiboa izan zuen, balioa galdu baitzuten, batik bat hamarkadaren azken urteetan.

Urte horietako garapen ekonomikorako, gobernu frankistak lanabes berezi bat zuen: Instituto Nacional de Industria

(INI). Jakina denez, INI 1941ean sortu zuen gobernu zentralak zenbait helbururekin: 1) defentsa industria garatzea; 2) autarkia ekonomikoa sustatu eta garatzea; eta 3) espainiarren aurrezkoa inbertsio ziurretan erabiltzea. Azken finean, jendearen aurrezkoa estatura zuzendu nahi zen, horrek egokiak kontsideratzen zituen sektoreetan inbertitzeko (elektrizitatea, ikatza, kimika, etab.). Inbertsio horiek, bestalde, zuzenak edo zeharkakoak izan zitezkeen, hau da, enpresa osoa INIrena izan zitezkeen, baita enpresa bateko kapitalean parte hartu ere.

INI finantziatzeko, 1951n gobernuak lege bat atera zuen, eta bertan agintzen zitzairen aurrezki kutxei gordailuen ehuneko 60 estatuaren tituluetan inbertitzeko. Zortzi urte beranduago, 1959an, gordailu horien ehuneko 65 «balio kualifikatuetan» inbertitu behar zituzten aurrezki kutxek eta, jakina, INIren jaulkipen guztiak arazorik gabe kokatzen ziren.

INIren politika, bestalde, Espainiako estatuko ekonomia deskongestionatzea zen; politika horren ondorioetako bat hauxe zen: Bartzelona, Bizkaia eta Gipuzkoan inbertsio publikorik ez zen egiten edo oso urriak ziren. Beraz, estatu *holding* horrek aipatu lurraldeetatik kanpo burutzen zituen inbertsio gehienak. Are gehiago, Bizkaia edo Gipuzkoako edozein enpresak lurralde horietan inbertsio berriak egiteko gobernu zentralari baimena eskatzen bazion, ezetza jasotzea ez zen batere harriztekoa; politika hori zela eta, Araba profittatu zen, euskal enpresa ugari bertara hurbildu baitziren.

Halaber konstatatuta dago INIk Hego Euskal Herrian oso inbertsio gutxi egin zituela. Izan ere, aipatzeko moduko inbertsioak, Potasas de Navarra eta Sopuertako Empresa Nacional ADARO de Investigaciones Mineras enpresetan gauzatutakoak soilik ditugu, ez besterik. Hori guztia dela eta, Hego Euskal Herrian «deskapitalizazio teoriaz» mintzatzen hasi zen, estatuak hemendik bideratzen zuen diruaren oso zati txikia itzultzen baitzuen, eta beraz, finantza publikoetako fluxuak, nabarmen, negatiboak ziren.

Bestalde, INIk zeharkako eragina ere izan zuen euskal burdingintzan. Izan ere, Asturiasen ENSIDESA sortu zuen eta lehia gogorra egingo zion Bizkaiko Altos Hornos de Vizcayari. Ondoko datuetan ikusten da enpresa horren eragina AHVren ekoizpenean: 1951n estatu osoan ekoizitako burdinaren ehuneko 52 eta altzairuaren ehuneko 50 AHVn ekoizten zen, eta 1959an portzentaia horiek ehuneko 26ra eta 34ra erori ziren hurrenez hurren. Beraz, argi dago euskal enpresa horrek izan zuen galera erlatiboa.

Oro har, hamarkada aurrera zihoala, 1956ko krisialdi ekonomikoa eta politikoa atzean utzi ondoren, Francok gobernu aldatu zuen eta bertan espiritu liberal eta teknokratikoa zuten pertsonak sartu ziren ministerio ekonomikoetan; horrek guztiak ahalbidetu zuen politika ekonomiko berria martxan jartzea, batik bat inflazioari eta pagamendu balantza desorekatuari aurre egiteko. Neurri aipagarrienak hauek lirateke: 1) Oficina de Coordinación y Promoción Económica sortu zen, eta hurrengo Plan Ekonomikoak eratzeko oinarriak bulego horretatik aterako ziren; 2) dibisen merkatua berrantolatu zen, kanbio sistema aldeaniztuna ezabatu eta sistema bateratua sortu zen, non pezetaren kanbio tasa dolarrarekiko 42 pezetaraino desbaloratu zen; 3) moneta politika erabiltzen hasi zen eta Banco de Españaren birdeskontu tasa handitu; 4) muga zerga berriak eratzeko batzorde bat sortu zen; 5) epe ertain eta luzerako kreditu sistema birrantolatu zen;...

1958. urtea oso txarra izan zen. Inbertsioak murrizteaz gain, Nazioarteko Diru Funtsean eta Berreraiketa eta Garapenerako Nazioarteko Bankuan (Banco Internacional de Reconstrucción y Desarrollo) sartu zen, eta finantza erakunde bi hauek Espainia behartu zuten Estabilizazio Plana nahitaez indarrean jartzera. Ondorioz, Estabilizazio Plana 1959-1961eko tarte horretan egon zen indarrean.

Estabilizazio Plana indarrean jartzeko zenbait aldaketa politiko ere egin zituen Francok. Izan ere, Alderdi Falangistak indarra galdu zuen eta boteretik apartatua izan zen. Bien bitartean, garai ekonomiko berriak eskatzen zuen ere-

du ekonomikoa kudeatzeko ardura Opus Deiko kideek hartu zuten. Francok falangistak boteretik kendu zituen, eta horien ordeztu teknokrata liberalak, Escrivá de Balaguerren jarraitzaileak, iritsi ziren exekutibora. Teknokrata horiek liberalak ziren politika ekonomikoari zegokionez, baina Francorekin bat zetozen politika errepresiboa aurrera eramateko; oroitu, bestela, horien aginte garaian zenbat pertsona izan ziren fusilatutako, edo «garrote vil» sistema erabili zuten exekutatuak Puig Antich anarkista katalana.

Euskal ekonomia autarkiaren azken garaietan

Burdin meatzeak berebiziko garrantzia izan zuen, batik bat, Bizkaiaren industrializazioan, ez hainbat Gipuzkoakoan. Izan ere, XIX. mendearen azken laurdenean eta XX.eko lehenengo hamarkadetan meatzea esportatu eta bide horretatik sartu ziren dibisak erabili ziren inbertsio modernoak egiteko. Baina 50eko hamarkadara heldu aurretik nahiko agortuak zeuden Enkarterrietako meategi gehienak, eta hurrengo urteetan erabat desagertuko dira.

Burdin meatzearen belaunaldiak burdinaren eta altzairuaren belaunaldi berriari ireki zizkion ateak. Horrela, Bizkaiaren, 1950. urte inguruan, 244 enpresa zeuden eta 20 mila beharginetik gora enplegatzen ziren ekoizkin horien eraldaketa enpresatan; euskal enpresaburuek garai horretan defendatuko zuten, Madrilgo agintarien iritziaren aurka, mota horretako enpresek kontsumo guneeetatik gertu egon behar zutelako, ez ikatza zegoen eskualdeetan; jakina, Bizkaiak eta Gipuzkoak, adibidez, estatuko kontsumo osoaren ehuneko 35 zuten 1954an.

Bestalde, ekonomiaren liberalizazioarekin kanpo kapitalak baimena lortu zuten Espainian inbertitzeko, nahiz zenbait muga ezarri. Ondorioz, Altos Hornos de Vizcayako kapitalaren laurdena Estatu Batuetako US Steel-ek eskuratu zuen; kimika industrian ere atzerriko enpresak inbertsioak egiten hasi ziren, berdin beste zenbait industriatan. Oro har,

inbertsio horiek guztiak onuragarriak izan ziren euskal industriarentzat, teknologia zaharkitua baitzegoen garai haietarako; eta hura berritu beharra zegoen, beraz, kanpo merkatuetan lehiatu nahi bazen.

Kimika sektorea izan zen, hain zuzen, garapen handia ezagutu zuena aipatu hamarkadan, batik bat Bizkaian. Garai horretakoak dira Unquinesa, Unión Española de Explosivos, Sefinatro, Células del Nervión... Gipuzkoan sektore horrek garrantzi txikiagoa izan zuen. Zenbakietan, Bizkaian 200 bat enpresa zeuden 12.000 beharginekin eta, bien bitartean, Gipuzkoan, 55 enpresa 1.940 beharginekin.

Makina-erreminta garatzeko oinarriak 1940-1959 arteko denboraldian ipini ziren. Hasieran inportatzen zenak balio garaiagoa zeukan esportatzen zenarekin erkatuta, baina denboraren poderioz alderantzizko egoerara helduko da industria horren kanpo balantzea.

Enpresa jarduera horrek guztiak ahalbidetu zuen hazkunde tasa ikaragarri garaiak izatea garai haietan. Adibidez, 1945-1957 denboraldian, Gipuzkoak, Bizkaiak, Arabak eta Nafarroak, hurrenez hurren, ehuneko 199,3, 168,4, 109,5 eta 76,4ko hazkundera izan zuten eta, bien bitartean, estatuko batez bestekoa ehuneko 88,9koa izan zen; urteko hazkunde tasa ehuneko 16,60, 11,03, 9,12 eta 6,36 izan zuten herrialde horiek, eta estatuko batez bestekoa, berriz, ehuneko 7,40.

Halaber, denboraldi laburrago bat hartzen baldin badugu, 1951-1957 bitartea, urteko hazkunde tasa Gipuzkoarentzat ehuneko 14,55 izan zen, Arabarentzat ehuneko 12,26, Bizkaiarentzat 7,98 eta Nafarroarentzat 2,66; estatuko batez bestekoa ehuneko 4,41 izan zen denboraldi berean. Datu horiek harrigarriak dira, hain zuzen gaur egun Txinan edo Indian ematen direnen antzekoak.

Bestalde, *per capita* errentari dagokionez, Gipuzkoak izango du hazkunde handiena, gero Araba etorriko da eta azkenik Bizkaia eta Nafarroa. *Per capita* errenta hori, Bizkaian 25.554 pezetakoa izan zen 1957an, Gipuzkoan 25.553, Araban 17.923 eta Nafarroan 15.587 pezetakoa.

Finantza publikoei dagokienez, Nafarroak gobernu zentralarekin bere Ekonomia Hitzarmena berritu zuen 1941ean. Hain zuzen, gerra zibilaren garaian eta ondorengo urteetan gastu publikoak asko puztu ziren eta horregatik Nafarroari ekarpen ekonomiko handiagoa eskatu zitzaion; hori izan zen arrazoietakoa bat Hitzarmen berri bat negoziatzeko. Horrez gain, administrazio publiko zentrala ere handitu zen eta diru gehiagoren premia zegoen.

Ekonomia Hitzarmen honek ekarpen ekonomiko/kupo berri bat jasotzen zuen, eta zehaztutako kopuru finkoa edo foru dohaintza 41 milioi pezetakoa zen; gainera, beste zati aldakor bat ere erantsi behar zitzaion. Hitzarmen hori 1969 arte indarrean egon zen.

Bizkaia eta Gipuzkoari Francok Ekonomia Ituna 1937an kendu zien, hiritar gehienak altxamendu militarren aurka zeudelako. Bien bitartean, Arabak indarrean mantendu zuen. Nafarroarenak ez bezala, Arabaren Itunak iraupen finkoa zuen eta berorren amaiera 1951. urtea izan zen. Beraz, urte horretan beste Itun bat negoziatu zuten Arabako Foru Aldundiak eta gobernu zentralak.

Negoiazio horren fruitua 1952ko apirilaren lehenean jaso zen, data horretan argitaratu baitzen Ekonomia Itun berria. Eta aurreko Itunak bezala hogeita bost urteko iraupena izango zuen, alegia, 1976 arte. Itun horrek, besteek bezala, bi atal nagusi zituen: itundutako zergak, alde batetik, eta zerga horietako bakoitzagatik ogasun zentralari ordaindu behar zitzaion diru kopurua, bestetik. Kopuru guztiak batu-ta, urteko kupoa ateratzen zen eta bost urterako balioa zuen. Gero, epea igaro ondoren, kupo hori eguneratu egin behar zen, eta horretarako ogasun zentralak zerga beretatik izango zuen gehikuntzaren edo murriztapenaren arabera haziko zen arabarrek ordainduko zuten kupo gordina.

Kupo gordin horri Arabako Aldundiak zerbitzu orokorretan, estatuaren ordeztu, burutuko zituen gastuen kopurua kenduko zitzaion aipatu bost urtetan, eta emaitza kupo likidoa zen. Hurrengo bosturtekoan gastu horiek ere egunera-

tu behar ziren. Oro har, Arabako Ekonomia Itunak aurreko itunen egitura mantendu zuen, baina teknikoki aurreratua goa zen, batik bat kupoaren kalkuluari zegokionez.

Amaitzeko, bai Nafarroak baita Arabak ere, aipatu hamarkada horretan, lanabes egokia zuten zerga funts ugari eskuratzeko. Ondorioz, azpiegiturak egokitu zituzten industria-erentzat eta enpresak apurka-apurka erakartzea ahalbidetu zen.

50eko hamarkadako beste gertakizun esanguratsua Arrasaten izan zen. Izan ere, Jose Maria Arizmendiarietak herri horretan sortu zuen eskola politeknikoa bere lehen fruituak ematen hasi zen, 1956an eskola horretan hezitako bost ki-dek Ulgor kooperatiba sortu baitzuten, gerora Fagor izena hartuko zuena. Beraz, Arrasateko esperientzia lehen urratsak egiten hasi zen.

Berehala, beste hiru kooperatiba sortu ziren (Talleres Arrasate, Funcor eta Cooperativa de Consumo San José), eta Arizmendiarieta jauna ohartu zen kreditu kooperatibo bat behar zutela enpresa berri horiek, ahal zen heinean bankuak saihesteko. Horrela jaio zen Caja Laboral Popular edo Lankide Aurrezkia 1959an; berorren helburu nagusia kooperatibentzat finantza bideak ahalbidetzea zen, bestela banku sistemaren sarean erortzeko arriskua aurreikusten baitzuten Arizmendiarieta jaunak.

Halaber, Lankide Aurrezkia ez zen bakarrik finantza eragiketetara mugatuko, taldeko kooperatibei enpresa aholkularitza eskainiko baitzien, baita bertako bazkideentzat jendarte aurreikuspeneko sistema ere. Beraz, edozein enpresa proiektu aztertzeko eta aholkuak emateko zerbitzua eratu zuen; denboraren poderioz, Arrasateko Kooperatiba Taldearen oinarri eta ardatz izatera helduko zen finantza erakunde hori.

Kooperatiba guztiek elkarren artean lana egiteko premia Arizmendiarieta jaunaren filosofian kokatu behar da. Izan ere, enpresa kooperatibak arrakasta izan dezan, beraien arteko lankidetzat behar-beharrezko baldintza da, eta hortik

dator Lankide Aurrezkiaren paper estrategikoa, taldeari koherentzia emango baitio.

Hamarkadaren amaierarako industria kooperatibo ugari funtzionatzen ari ziren, talde loturetan oinarrituta. Beraz, Estabilizazio Plana indarrean zegoen bitartean oinarriak sendotu besterik ez zituen egin Arrasateko Kooperatiba Taldeak, eta lehen Garapen Ekonomikoko Planak ekarriko zuen uhina baldintza egokietan harrapatu. Hortik aurrera, garapen esanguratsua izan du taldeak eta mundu guztian ezagun bihurtu da, esperientzia bezala esportatzeko zaila dena, baina bai kooperatibak garatzeko erreferentzia gisa.¶